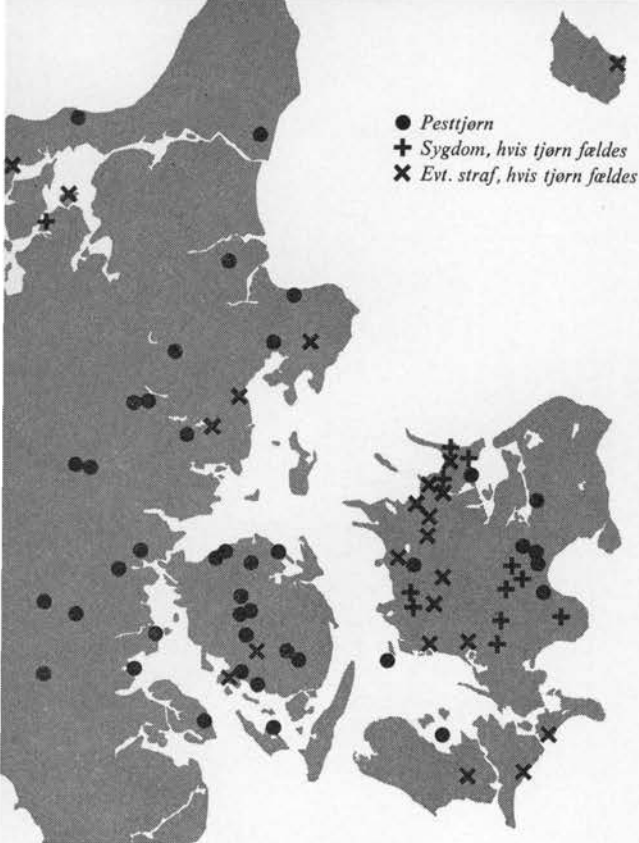

Pesttjørne ved Ertebjerg på Als. Foto: Søren Petersen.

Kortet viser udbredelsen af de forskellige former for folketro, der knytter sig til tjørn.

forbandelse, og ryddede man den, gik det ud over kreaturerne; der var ofte set lys under stubben (47). Om meget gammel tjørnebusk på mark i Nordrup hed det, at for hver gren eller kvist man huggede af den døde et husdyr i gårdejerens stald (48). Blev gammel tjørn på mark i Næstelsø sogn fældet, skulle hestene dø og ske andre uheld; man gjorde det dog – året efter mistede ejeren tre heste og et føl (49). Det gav uheld med kreaturerne at hugge en tjørn ved langdysse nær Rævehøj i Gerlev sogn (50). Så ofte man huggede grene af hvidtjørne på Elverhøj i Hellested, døde ejernes bedste hest; træet blev her sat i forbindelse med bjergfolk (51).

NVSjælland: i Ebbeløkke, Højby sogn, holdt en gårdejer strengt på, at en hvidtjørn ikke måtte fældes – af frygt for uheld med kreaturerne (52), sml. s. 58. På højen »Stenkisten« stod en meget stor tjørn, som ejeren flere gange prøvede at fjerne, men lige så tit blev et af hans dyr syg, og så fik den lov at stå urørt (53). Man fredede store tjørne i Høve og Åstofte,

for hvis de forsvandt, kom der sygdom i ejernes besætning (54).

Hvis man tog noget fra en tornebusk ved gård i Vester Hærup, mistede ejeren et kreatur (55). Se iøvrigt s. 58f.

LITTERATUR: (1) 769 44; 161 1906/28 I: 3287 (SSlesv.); (2) 827 1,115; (3) 749 1855,12; (4) 168 9, 1874,326; (5) 520 50f; (6) jf. 530d 111f; (7) 231 50; (8) 462 93; (9) 107; 161 1906/23:281 (Sæby sogn); (10) 488f 1,73; 622b 231; 950 162; 257 1938,43f; 455 1/6 1966; 159 1970,124–42; (11) 161 1906/23: 772; (12) 620 165f; 210 21/3 1931; (13) 210 21/3 1931; (14) 161 1906/31d:291; (15) 161 1906/31d: 336; (16) 161 1906/31d:504(1922); 673 4–5/9 1952; (16b) 997 22/12 1947; (17) 827 1,1843,115; 19 16; (18) 107 1966; (19) 519 48f; 161 1906/23:867; (20) 161 1906/23:871; (21) 161 1906/23:876; 1008 11, 1923,165; (21b) 161 1906 56B:882; (22) 161 1906/ 23:921; (23) 891b 2,39; 827 1,144; 749 16; (24) 794 4,1867,253; 830 10,1888,107; 1008 11,1923,263; Jac. Madsens Visitatsbog ed. 1929; 941g 82; 278 1939, 27; 161 1930/5:936; 269b 1,39; 930b 5.1,1956,351; (25) 500 313; 107 1946; (26) 278 6,1933,62; (27) 519 49; 278 1930,13; 109 18/3 1955; (28) 161 1906/23: 1068; (29) Tove Kjørboe, Ærø i en Nøddeskal, 9; 477b 45; (30) 488i 4,576; (31) 161 1906/23:1316; (32) Randers Amtsavis 28/7 1933; (33) 488j 3,374 og 4,431f (1910); (34) 161 1906/23:1959; (35) 488j 4,459; (35b) 954 16/10 1969; (36) 488f 1,1891–93, 73; (37) 466 120; (38) 488i 4,573; (38b) 256 1970, 77f; (39) 883 20/7 1955; (40) 161 1906/23:3117; 107 1966; (41) 885 11,1934,35; (42) 161 1906/23:3211 (1908); 885 11,1934–35,28f; 363 4/12 1942; 769 16; 853 1941,66; (43) 357 180(1906); 944b 217; 736 64; 885 19,1943,67; 454 27/11 1949; 455 6/3 1953; (44) 161 1906/23:421; (45) 161 1906/23:215(1927); (46) 107 1974; (47) 488j 2,467; (48) 161 1930/5:402; (49) 161 1930/5: 584; (50) 161 1906/23:434(1933); (51) 488i 1,79 sml. 163; (52) 250c 81; 24 81; (53) 24 66; 161 1930/5:336(1925); (54) 24 33,81; (55) 488i 5, 11.

MOD SPØGELSER, HEKSE; SAGN

Der blev plantet tjørn omkring en grav på Haverslev kirkegård, fordi den døde gik igen (1), over nedmanet genganger fra Frørup mølle for at binde hende til jorden (2), i en have i Eskebjerg NVSjælland, hvor præst manede et genfærd ned (3). Man lagde hvert år et læs tjørn i Glostrup skov VLolland, hvor ugudelig præst var nedmanet (4), og »der lå altid tjørn over officerens grav« på Horslunde kirkegård (5). Der ville ikke gro et græsstrå, kun tjørn, hvor man begravede en hund på Egvad kirkegård (6).

Det var gammel folketro, at de underjordiske væsener holdt til under tjørn. »Bakketrollden Sindre udenfor sin hule«, maleri af J. Th. Lundbye, 1845.

Ved Nyborg plantede en mand tre tjørne i sin mark, så måtte heksene ride uden om (7). Piskes fløden med en *tjørneklase* og kastes fløden i ilden klokken 24, bliver heksen, der stjal smørret, forbrændt og afsløret (Græsted NSjælland; 8). Æg fundet ved vej eller sti kunne være lagt der af ondt menneske, men piskede man dem med en tjørnekæp, var de uskadelige (9). Hårdusk af mareredet hest skulle hænges i tjørnebusk, så slap dyret – maren red da i tjørnen (Bornholm; 10).

To naboer, som dræbte hinanden, blev begravet i stendyssen Tjørnhøj på Virring mark ved Randers, den ene af enkerne satte en tjørn og en hyld over stedet for at de døde kunne blive salige, det var om natten uklogt at nærme sig højen (11).

En tornebusk groede op, hvor karle og piger dansede på Nr. Nissum kirkegård og som straf sank i jorden; iflg. en anden tradition skød tjørnen frem af en heks' grav, og så ofte den rykkes op, kommer den igen (12). En munk hængte sig i Lime kirkes klokkereb, neglen på

hans storetå groede gennem graven og blev til en stor tornebusk (13); i Birsted Vendsyssel nægtede en troldkarl Burmand sine overnaturlige evner og erklærede, at hvis han løj, skulle en tjørn gro ud af hans hjerte efter døden – og det skete straks efter begravelsen; tjørnen på kirkegården blev meget stor, ingen turde røre den af frygt for at få en ulykke (14), eller tjørnen blev plantet på en varulvs grav (15), sml. s. 68f.

LITTERATUR: (1) 488j 5,150; (2) 161 1906/23: 3281; (3) 24c 15; (4) 488j 5,136; 546 38,1950,225; (5) 488j 5,348; (6) 161 1906/23: 3203; (7) 161 1906/23: 1024; (8) 941d 75; (9) 488i 6.2, 345; (10) 822 51; (11) 488j 3, 274; (12) 488j 2,184 og 488i 6.2, 237; (13) 488i 3,125 og 488j 3,273f; (14) 310 1,124, 133f; 488i 2,239 og 3, 92,380; 488j 3,88; (15) 488i 2,239; 161 1906/31d: 1466.

SAGNFOLK BOR VED TJØRN

Tjørnen tilhørte de underjordiske og var et heligt træ, den der skadede det blev straffet (1).

Man mente, at bjergmanden boede under en tjørn på Skelhøj mellem Tørring og Blaugstrup Øjylland (2); dværg holdt til ved nogle omhyggeligt fredede torne ved Bjerget på øen Gjøl i Limfjorden (3), enlige tjørne på marker omkring Bejstrup og Aggersund måtte ikke fældes, underjordiske væsener boede her og ville da gøre fortræd i landsbyerne (4). Ingen turde røre en tornebusk på sløjfet høj på Hønsholm ved Åbybro, her holdt en dværg til, og man havde set lys i busken (5), under tjørn ved Dværghøj på Røsnæs boede en dværg (6), bakkenisser holdt til under tjørnebusk ved vejen fra Hørmested til Skærum i Vendsyssel; de var ganske små med rød tophue (7) ligesom faderen til de to skiftinger (børn forbyttet med bjergfolks), der boede i tre fritstående tjørne ved Hårup (8). Liglam var set hoppende under flere store tjørne i Øjylland, bl.a. på Lunds mark (9). – Når en hvidtjørn i Karlebo NSjælland blomstrede, lignede den en rytter til hest og forskrækkede folk (10). Se s. 58.

Det spøjte ved en tjørn i Boderne ved Hellebæk (11), ved Odderbjerg i Fårevejle (12), vest for Snaremosø på Langeland (13), på Svenskebakken i Mørke sogn, sml. s. 56 (14), på mark ved Dybvighoved, det var måske en pesttjørn (15), i Tollerup NSjælland, under denne tjørn skulle svenskekongens guldkrone være gemt, men alle skattesøgere kom galt afsted (16), samt ved ældgammel tjørn på marken Tielslyk i Løjt sogn; o. 1850 gravede man efter en skat ved tjørnen (17). Man havde set ryttere til hest, alle med blikket vendt mod tjørnen, ved en forkrøbet tjørn ved vejen fra Herreslev til Søndermose (18). Der færdedes spøgelse ved tornebusk ved Klovhøj, blev busken ryddet, ville ske en forfærdelig ulykke; fjernet ved vejregulering o. 1920 (19). Ejeren turde ikke fælde nogle gamle tjørne midt på mark på Hjarnø, her gik en druknet sømand igen (20).

Enlige tornebuske, der aldrig blev større, var forheksede, og man måtte om natten tage sig i agt for dem, kom man for nær, fo'r et ildhjul ud af dem og efter én (21). Der stod om natten flammer op fra tornebusk ved Brandstrup, hvor en mand skulle have flyttet skelsten (22). En busk på Nisolageren i Rens, Burkal sogn, var forhekset og kunne ikke ryddes, hvis kreaturer åd dens blade døde de (23). Der færdedes troldtøj under meget fladkronet hvidtjørn på Tandkildebakken mellem Tibirke og Tisvilde, om natten var ofte set lys i tjørnen (24). Hekse holdt til ved tjørn i marskel mellem Haslum og

Værum, i Lild sogn havde man ved en stor tornebusk set en hovedløs kalv (25). Et væsen »Snatkammer« huserede i en rødtjørn, som indtil o. 1918 stod ved vejen fra Visborg til Glarupgård og Urenholt (26).

En heks på Ny Bjert brugte bærrerne af en rødtjørn til onde kunster, derfor ryddede man samtlige egnens rødtjørne men det hjalp ikke (Nybøl SSlesvig; 27). En heks samlede ulve ved tjørn på Ulvehøjen og drev dem bort (28).

Se også under navngivne tjørne s. 51ff o.a. afsnit.

LITTERATUR: (1) 891b 2,54; 310 1,159; 794 1, 203f; (2) 161 1906/23: 2219; (3) 310 1,148; 769 15; (4) 161 1906/23: 1289; (5) 488i 1,159,165f; (6) 161 1906/31d:301; (7) 488j 2, 32; (8) 488i 1, 307; (9) 996 1954,103; (10) 941c 43f; (11) 161 1906/23:13; (12) 161 1906/23: 339; (13) 161 1906/23:1152; (14) Randers Amtsavis 28/7 1933; (15) 885 11,1934,29f; (16) 941c 108f; (17) 769 14; (18) 885 17,1941,218; (19) 161 1906/23:2201 (1948); (20) 488j 5, 210; (21) 691 1,1839,256 (Hatting og Bjerger h.); 853 1941, 66; 161 1906/23:2292; (22) 488j 5,317; (23) 161 1906/23: 3135; (24) 941b 165; (25) 488i 6.2,94,218; (26) 161 1906/23: 1543; (27) 161 1906/23:3342; (28) 488f 1,100.

SKAT VED TJØRN

Der kunne ligge en skjult skat under enligststående hvidtjørn (1), især hvis man havde set lys i den; det var tilfældet bl.a. med tornebusk i Vorbasse, Gesten og på Verst mark, hvor hestene blev sky, når de kom forbi (2); i Høsten-torp så det ofte ud, som om en tjørnebusk brændte, og man sagde, at en skat lå begravet under den (3). Det spøjte ved tornebusk på Hastrup mark og en skat blev også fundet der (4). Der skulle ligge en guldvoan under tjørn på høj på Ugerløse mark ved Rørby (5), og om en gård på halvøen Lundø i Limfjorden blev sagt, at dens lykke (en skat) lå gemt under gammel tornebusk på Håjkærskbakken (6).

Andre eksempler er nævnt s. 57 nr. 34, s. 60 og 68.

LITTERATUR: (1) 19 18; (2) 488i 3, 421; (3) 161 1906/23: 412; (4) 161 1906/23: 3017; (5) 488i 3, 462; (6) 488i 3, 463; 258 1933, 138.

SPÅDOMME

Når det lakker mod verdens ende er folk så fattige, at de hæfter tøjet sammen med torne (Fyn; 1).

Om tjørnen på Burmands grav (s. 67) er spået,

at når den bliver så høj, at en skade kan bygge rede i kronen, skyller Vesterhavet ind over landet, stiger til kirketårnets lydhuller og verden forgår; eller: når skaden har lagt ni æg, falder kirken sammen. Man skærer derfor undertiden toppen af tjørnen (2). Når en tornebusk gror frem på Kappelsbakke, en skade bygger rede i den og af tre æg udruger føl, skal stå et blodigt slag i Kappelsdal ved Hammel (3).

Sybille har spået, at før Holger Danske vender tilbage, skal en tjørn gro op i Skanderborg sø, og han vinder over tyrkerne (4); i andre sagn er der tale om Viborg sø, Holger Danske eller kongen binder sin hest til tjørnen, eller Holger Danske ruges ud af skadeæg i træet (5). Før tyrken kommer til Danmark, gror tjørn op i Normandsdal, en anden i Viborg sø, den unge konge binder sin hest til træet og drukner sig i søen, men Holger Danske vågner, binder også sin hest ved tjørnen (i Normandsdal) og vinder (6), sml. træ bd. 4.

En mand fik for mange år siden det syn, at en tjørn groede op ved Stolker Stejsvej nær Isted sø og ryttere og soldater kom ud af busken. Tjørnen skal engang gro frem, men endnu er det ikke sket (7); der bryder da en frygtelig krig løs, men i den største nød kommer fra tjørnen en hvidklædt kvinde, på hvid hest rider hun foran landets hær og driver fjenden bort; eller: engang går ild i tjørnen ved Isted sø, og den brænder helt ned, men det sker først, når hele verden hærtes af krig og et stort rige går til grunde (8).

Se s. 55 nr. 14.

LITTERATUR: (1) 488i 2,344; (2) 310 1,124,133f; 488i 3, 92,380; (3) 488j 2,235; (4) 488 8,1886,388f; (5) 488i 2, 355ff,338; 488 4,1880,269; (6) 488i 2, 336; 488 8, 386; 383 47; (7) 161 1906/23: 3345; (8) 885 21,1945,209f.

ANDEN OVERTRO

Tjørnens blomster er snehvide, fordi Jesu vuggetøj blev hængt til tørre på den (1). Men udøbte børns tøj må ikke bredes ud på en hvidtjørn, så bliver de »gale og arrige« og slemme til at rive deres tøj itu (2).

I eventyr kaster pige en hvidtjørn over sit hoved og den bliver til en stor skov (3).

Man må ikke pøde æbler eller pærer på hvidtjørn; spiser gravid kvinde af frugten, kan hun ikke blive forløst (4), og æder får af kvistene, får de tvekvønnede lam (Fyn; 5).

Lærker og svaler ligger om vinteren i dvale under tjørnebuske (6).

Christian IV skal være født under en tjørnebusk ved Slingerup, hans far Frederik II lod den flytte til en lille holm n.f. Frederiksborg slot, hvor den stod endnu i 1700-t (7), træet i Hille-rød byvåben er blevet tolket som denne busk (8), sml. hyld bd. 4.

Patienter, som besøgte Snogskilden i Guldbjerg ved Bogense, hængte en pjalt tøj på tjørn ved kilden (9).

LITTERATUR: (1) 520 50; (2) 19 18; 161 1906/23: 333 (Odsh.); (3) 830 9,147; (4) 830 4,1885,68; (5) 278 5,1932,15; (6) 488g 1,1500; (7) 891c 1,58 fra 728c 6,86; 941c 116f; (8) 893 10; (9) 488j 3,148.

KALENDERREGLER, GÅDE, TALEMÅDER

Nattergalen kommer ikke, før tjørnen står grøn (NFyn; 1). Når karlene om foråret skærer tjørn ved hegnene, råber »tjørnefuglen« (musvitten): Hvil dig lidt! hvil dig lidt! eller: Slid din tid! slid din tid! (2). Man skal så døgnet rundt (o: det hastede), når hvidtjørnen ligner en broget hest = er halvt dækket med blomster (NFyn; 3), sml. slåen s. 186. Et år med mange *melbær* må børnene ikke ryste dem ned og spise dem, de varsler en streng vinter og skal sidde til fuglene (Falster o. 1900; 4).

Kender du et træ først hvidt som sne, men siden grønt som kløvergræs at se? (5).

Den, der elsker skov, skal elske tjørn (1688; 6), sml. s. 51. Et læs tjørn i kælen røv er godt for kløe (ØJylland; 7). Hellere gå ene på grøn eng end være bundet til tornebusk = om ulykkeligt ægteskab (8). – Tornen i øjet (4. Moseb. 14,15), tornen i kødet (2. Kor. 12.17).

Det går ud over de fromme, sagde fanden, han rev øjnene på et tjørnegærde (Lolland; 9).

LITTERATUR: (1) 760 394,558; (2) 153 9,1936,53 (1741); 830 1.2,1884,30(Falst.); (3) 161 1906/23: 852; 292 210; (4) 634 11968; (5) 830 9,1888,93; 488n 197; (6) 878 2,10 (7) 228e 3,827; (8) 520 51; (g) 783b.

PROSA OG POESI

I hvidtjørnen er der trolderi ... hyldens [lugt] er morbid, tjørnens har en friskhed i sødmen, en smag af kørvel. Dens blomster er lette i det tungeste summende flor, støvdragerne sitrer som hvide alfeben med sko af champignonens lameller ... de dyrebidte og forpiskede hvidtjørne i Jægersborg Dyrehave opfører en midsommerens troldedans *Christian Elling* (1). Enligtstående tjørn er »et udråbstegn i det øde landskab« *Chr. Elling* (1).

Ældgamle tjørne, som ligger og vrider sig henad